



RZECZPOSPOLITA POLSKA
PROKURATOR GENERALNY

Warszawa, dnia

13. 07.

2023 r.

2064

1001-8.TK.119.2022

P 10/22

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

W związku z pytaniem prawnym Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy w Warszawie, czy art. 458³ § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.) jest zgodny z art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2, art. 32 ust. 1, art. 78 w związku z art. 64 ust. 1 Konstytucji RP oraz z art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)

- na podstawie art. 42 pkt 7 i art. 63 ust. 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 2393) –

przedstawiam następujące stanowisko:

postępowanie podlega umorzeniu na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 2393) – wobec niedopuszczalności wydania wyroku.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie (dalej: „Sąd” lub „Sąd pytający”), postanowieniem z lipca 2022 r., sygn. , przedstawił Trybunałowi Konstytucyjnemu przytoczone na wstępie pytanie prawne, sformułowane na tle następującego stanu faktycznego.

Pozwem z sierpnia 2021 r. powód (spółka akcyjna) wniósł o zasądzenie od pozwanego (przedsiębiorcy – osoby fizycznej) kwoty zł wraz z odsetkami i kosztami procesu. Powód roszczenie swe wywodził z umowy zawartej z pozwanym w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej.

W dniu września 2021 r. referendarz sądowy wydał nakaz zapłaty w postępowaniu upominawczym. Pozwany wywiódł – z zachowaniem ustawowego terminu – sprzeciw od nakazu. W sprzeciwie pozwany nie wskazał adresu poczty elektronicznej ani nie zawarł oświadczenia, że takim adresem nie dysponuje. Zarządzeniem z października 2021 r. referendarz sądowy wezwał pozwanego do usunięcia braku formalnego sprzeciwu przez „podanie adresu mailowego pozwanego albo złożenie oświadczenia przez pozwanego, że nie posiada takiego adresu (art. 458³ § 3 k.p.c.)”.

Pismem z listopada 2021 r. pozwany wniósł o przywrócenie terminu do uzupełnienia braków formalnych. Wskazał, że przesyłka sądowa została podjęta przez syna pozwanego i przekazana do rąk pozwanego dopiero listopada 2021 r. W piśmie z listopada 2021 r. zawarto oświadczenie, że pozwany nie posiada adresu poczty elektronicznej.

Postanowieniem z grudnia 2021 r. referendarz sądowy oddalił wniosek o przywrócenie terminu, a sprzeciw odrzucił. Pozwany wniósł skargę na to

postanowienie, domagając się – w trybie art. 380 k.p.c. – kontroli postanowienia w przedmiocie oddalenia wniosku o przywrócenie terminu.

Postanowieniem z lipca 2022 r. Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie, rozpoznając sprawę na podstawie art. 398²² § 5 k.p.c., oddalił wniosek pozwanego o przywrócenie terminu do uzupełnienia braków formalnych sprzeciwu od nakazu zapłaty z września. 2021 r.

Sąd pytający, uzasadniając swe konstytucyjne wątpliwości względem art. 458³ § 3 k.p.c., przypomniał, że kwestionowane unormowanie jest jednym z przepisów regulujących postępowanie w sprawach gospodarczych, znajdujących zastosowanie w sprawach ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej. Zgodnie z art. 458³ § 2 k.p.c., pierwsze pismo procesowe pozwanego wniesione po doręczeniu odpisu pozwu powinno zawierać również wskazanie adresu poczty elektronicznej albo oświadczenie pozwanego, że nie posiada takiego adresu, o czym poucza się pozwanego, doręczając mu odpis pozwu. Zaskarżony przepis art. 458³ § 3 k.p.c. stanowi z kolei, że niespełnienie tego wymogu uznaje się za brak formalny pisma uniemożliwiający nadanie mu prawidłowego biegu. Sąd podkreślił, że – w zakresie braku formalnego, polegającego na niewskazaniu adresu poczty elektronicznej lub braku oświadczenia o nieposiadaniu takiego adresu – zakwestionowany przepis wyłącza stosowanie art. 130 § 1 zdanie drugie i art. 130^{1a} § 1 zdanie drugie k.p.c., zgodnie z którymi „[m]ylne oznaczenie pisma procesowego lub inne oczywiste niedokładności nie stanowią przeszkody do nadania pismu biegu i rozpoznania go w trybie właściwym”. Oznacza to, że brak oświadczenia, o którym mowa w art. 458³ § 2 k.p.c., „tamuje możliwość nadania biegu pierwszemu pismu procesowemu pozwanego w sprawie gospodarczej niezależnie od oceny wpływu tego braku na możliwość procedowania” (pytanie prawne, s. 4).

Sąd podkreślił, iż postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych przewiduje szereg instytucji mających na celu przyspieszenie rozpoznawania spraw toczących się między przedsiębiorcami. Część z tych instytucji związana jest ze zwiększonym rygoryzmem procesowym, który obejmuje także przedsiębiorców niekorzystających z profesjonalnego zastępstwa prawnego. W tym wypadku skutki owego rygoryzmu łagodzić ma rozbudowany system pouczeń. Zgodnie z art. 458⁴ § 2 k.p.c., stronie niezastępowanej przez profesjonalnego pełnomocnika należy – niezwłocznie po wniesieniu pierwszego pisma procesowego w sprawie – udzielić pouczeń na piśmie oraz na wskazany przez stronę adres poczty elektronicznej. Temu służy, jak wskazuje Sąd, wymóg formalny określony w art. 458³ § 1 i 2 k.p.c.: obowiązek wskazania w pozwie lub w pierwszym piśmie procesowym adresu poczty elektronicznej lub oświadczenia o nieposiadaniu takiego adresu. Wątpliwości konstytucyjnych Sądu pytającego nie budzą wskazane wyżej wymogi formalne, w szczególności nałożenie na stronę postępowania w sprawach gospodarczych obowiązku wskazania adresu poczty elektronicznej lub złożenia oświadczenia o nieposiadaniu takiego adresu, lecz procesowe konsekwencje ich niezachowania. Zaskarżony przepis art. 458³ § 3 k.p.c. uniemożliwia bowiem badanie przez sąd, czy brak formalny, polegający na braku oświadczenia o nieposiadaniu adresu poczty elektronicznej, tamuje możliwość nadania biegu pismu. Sąd podkreślił, że szczególnie drastyczne konsekwencje zaskarżona regulacja wywołuje w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nakazowym lub upominawczym, w których pierwszym pismem pozwanego są zarzuty albo sprzeciw od nakazu zapłaty, podlegające odrzuceniu w przypadku nieusunięcia braków formalnych (art. 480³ § 3 k.p.c.), w tym braku polegającego na nieumieszczeniu w treści wskazanych pism procesowych oświadczenia pozwanego o posiadanym adresie poczty elektronicznej lub o braku takiego adresu. Odrzucenie zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty prowadzi do uprawomocnienia się nakazu zapłaty, a zatem – do prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy bez uwzględnienia stanowiska pozwanego.

Sąd zwrócił uwagę, że we wszystkich sprawach cywilnych dopuszczalne jest – zgodnie z art. 149¹ k.p.c. – stosowanie odformalizowanych doręczeń, jednak wymóg z art. 458³ § 2 k.p.c. i konsekwencje wynikające z jego niedopełnienia znajdują zastosowanie wyłącznie w sprawach gospodarczych, co prowadzi do zróżnicowania pozycji procesowej stron w zależności od rodzaju sprawy. Zróżnicowanie to nie jest – zdaniem Sądu pytającego – uzasadnione.

Sąd stwierdził, że niezachowanie wymogu z art. 458³ § 2 k.p.c. nie zawsze będzie skutkować niemożnością doręczenia pozwanemu pouczeń drogą elektroniczną. W obrocie gospodarczym stosowanie elektronicznych środków komunikacji jest powszechne, w związku z czym nierzadko dokumenty dołączone do pozwu zawierają informację o adresie poczty elektronicznej wykorzystywanym przez pozwanego, który mógłby być wykorzystany do doręczenia pozwanemu pouczeń. Również powszechnie dostępne rejestry (Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej i Krajowy Rejestr Sądowy) zawierają informację o adresie poczty elektronicznej podmiotów wpisanych do tych rejestrów.

Sąd pytający przyznał, że brak formalny z art. 458³ § 2 k.p.c. może być sanowany, a sankcja wynikająca z zaskarżonego art. 458³ § 3 k.p.c. aktualizuje się jedynie w wypadku niezastosowania się pozwanego do prawidłowo doręczonego mu wezwania do usunięcia tego braku. Potwierdził także, iż w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, na tle podobnych do zaskarżonej regulacji, przyjęto, iż do naruszenia prawa do sądu dochodziło wówczas, gdy regulacje te nie przewidywały trybu rektyfikacji stwierdzonych braków formalnych pisma. Nie przesądza to jednak – w ocenie Sądu – zgodności z Konstytucją art. 458³ § 3 k.p.c., mimo że zwrot pisma lub odrzucenie środka zaskarżenia jest dopiero skutkiem zawinionego niepodporządkowania się przez pozwanego prawidłowo skierowanemu do niego wezwaniu do usunięcia braku, o którym mowa w art. 458³ § 2 k.p.c.

Sąd pytający stwierdził, że art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji oraz art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.; dalej: „Konwencja”) zakazują ustanawiania i konstruowania wymogów formalnych skutkujących nadmiernym rygoryzmem formalnym, który w nieuprawniony sposób ogranicza stronie dostęp do sądu. Wymogi takie powinny być – zdaniem Sądu – podporządkowane konieczności zapewnienia właściwego toku sprawy. Wymogi formalne, które nie są niezbędne dla merytorycznego rozpoznania sprawy i wiązać się mogą z utrudnieniem lub zamknięciem drogi do sądu, naruszają konstytucyjny i konwencyjny standard dostępu do sądu. W ocenie Sądu pytającego, zaskarżona regulacja stanowi kwalifikowany przypadek nieusprawiedliwionego formalizmu procesowego.

Art. 458³ § 3 k.p.c. prowadzi też – zdaniem Sądu – do dyskryminacji, w postępowaniu w sprawach gospodarczych, pozwanego względem powoda. Nie dochowanie wymogu wskazania adresu poczty elektronicznej lub zamieszczenia w pierwszym piśmie procesowym oświadczenia o nieposiadaniu takiego adresu skutkuje odmiennymi konsekwencjami dla przeciwnych stron postępowania w sprawach gospodarczych. Zwrócenie pozwu nie wyklucza możliwości jego ponownego złożenia przez powoda, zaś odrzucenie zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty definitywnie zamyka pozwanemu możliwość zaprezentowania stanowiska merytorycznego.

Sąd uznał, iż zaskarżona regulacja narusza również prawo do zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, bowiem „[m]ożliwość poddania merytorycznego stanowiska sądu pierwszej instancji kontroli uzależniona jest od wydania w sprawie wyroku. Skoro zatem stosowanie zakwestionowanego przepisu skutkować może zakończeniem postępowania na etapie wydania nakazu zapłaty lub wyroku zaocznego (od których apelacji pozwany wywieść nie może), można mówić także o pośrednim naruszeniu art. 78 Konstytucji” (pytanie prawne, s. 16).

Wreszcie, zdaniem Sądu, kwestionowany przepis narusza art. 64 ust. 1 Konstytucji. Prawo do sądu jest bowiem nie tylko konstytucyjnym prawem podmiotowym, ale również środkiem ochrony innych praw konstytucyjnych. Zatem naruszenie konstytucyjnego standardu dostępu do sądu skutkować może także naruszeniem prawa materialnego, którego ochronie prawo do sądu miało służyć. Zważywszy na charakter spraw gospodarczych, prawo ta ma co do zasady wymiar majątkowy.

Sąd, uzasadniając przesłankę funkcjonalną przedstawionego pytania prawnego, podkreślił, że postępowanie pozostaje na etapie oceny formalnej poprawności wniesionego przez pozwanego sprzeciwu. Derogacja zakwestionowanego przepisu art. 458³ § 3 k.p.c. doprowadzi na powzięcia oceny, że sprzeciw pozwanego, mimo że obarczony brakiem formalnym z art. 458³ § 2 k.p.c., podlega rozpoznaniu w trybie właściwym, zgodnie z dyspozycją art. 130 § 1 zdanie drugie k.p.c., a sprawa zostanie skierowana do rozpoznania według przepisów ogólnych. W przypadku uznania zgodności z Konstytucją zaskarżonego przepisu zapadnie postanowienie o odrzuceniu sprzeciwu wobec nieusunięcia w terminie braków formalnych uniemożliwiających nadanie mu prawidłowego biegu.

Udział w postępowaniu zgłosił Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: „Rzecznik” lub „RPO”), który przedstawił stanowisko, iż art. 458³ § 3 k.p.c. jest niezgodny z art. 45 ust. 1, art. 45 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1 Konstytucji oraz z art. 6 ust. 1 Konwencji.

Zdaniem Rzecznika, celem rozwiązania przyjętego w zaskarżonym art. 458³ § 3 k.p.c. jest zapewnienie należytego poziomu ochrony interesów stron postępowania w sprawach gospodarczych działających bez pełnomocnika, w szczególności stron niebędących przedsiębiorcami lub będących osobami fizycznymi prowadzącymi działalność gospodarczą, poprzez otrzymywanie pouczeń o przepisach prawa ustanawiających odrębności proceduralne postępowania

w sprawach gospodarczych. Rzecznik zwrócił przy tym uwagę, że otrzymywanie pouczeń przez strony niekorzystające z profesjonalnego zastępstwa procesowego następuje w formie papierowej oraz – ewentualnie – elektronicznie, po złożeniu pierwszego pisma w sprawie. Z tych względów rygoryzm procesowy wynikający z zaskarżonej regulacji jest – zdaniem Rzecznika – nadmierny. Rygoryzm ten jest w swych skutkach szczególnie dotkliwy dla pozwanego w postępowaniu upominawczym, bowiem niedopełnienie wymogu podania adresu poczty elektronicznej bądź oświadczenia o nieposiadaniu takiego adresu w pierwszym piśmie procesowym, jakim jest sprzeciw od nakazu zapłaty, prowadzi do odrzucenia tego środka zaskarżenia i uprawomocnienia się nakazu zapłaty – rozstrzygnięcia merytorycznego, opartego wyłącznie na twierdzeniach strony powodowej.

Według RPO, art. 458³ § 3 k.p.c., przez arbitralność przyjętego w nim rozwiązania, narusza zasadę sprawiedliwości proceduralnej. Przewidziany w tym przepisie wymóg formalny jest nieistotny i nieuzasadniony ważnymi celami postępowania cywilnego. Przez to, że niedopełnienie tego wymogu przez pozwanego prowadzi do odrzucenia środka zaskarżenia (sprzeciwu od nakazu zapłaty), zaskarżony przepis godzi w prawo do sądu także w tym aspekcie, w jakim art. 45 ust. 1 Konstytucji gwarantuje prawo dostępu do sądu. Z tych samych powodów art. 458³ § 3 k.p.c. jest również – zdaniem Rzecznika – niezgodny z art. 6 ust. 1 Konwencji.

RPO uznał, że zakwestionowana regulacja narusza także zasadę równości stron w postępowaniu cywilnym w sprawach gospodarczych, rozpoznawanych w postępowaniu upominawczym. Skutki niedochowania wymogu zamieszczenia w pierwszym piśmie procesowym adresu poczty elektronicznej lub oświadczenia o nieposiadaniu takiego adresu dla pozwanego oznaczają odrzucenie środka zaskarżenia i pozbawienie przez to dostępu do sądu. Powód naraża się w takiej sytuacji jedynie na zwrot pozwu, który może być – bez jakichkolwiek negatywnych konsekwencji procesowych dla powoda – złożony ponownie.

Merytoryczną ocenę przedstawionych w pytaniu prawnym zarzutów należy poprzedzić zbadaniem, czy nie zaistniała negatywna przesłanka procesowa wyłączająca dopuszczalność merytorycznej kontroli zgłoszonych zarzutów, skutkująca obligatoryjnym umorzeniem postępowania.

Przepis art. 458³ k.p.c. został uchylony na mocy art. 1 pkt 63 ustawy z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U., poz. 614; dalej: „nowela”). Zgodnie z jej art. 31, nowela weszła w życie po upływie 3 miesięcy od dnia ogłoszenia (które nastąpiło w dniu 31 marca 2023 r.) – tj. w dniu 1 lipca 2023 r. Art. 19 ust. 1 noweli stanowi, że „[d]o spraw wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy stosuje się przepisy ustawy zmienianej w art. 1 (czyli k.p.c. – przyp. wł.), w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą (czyli nowelą – przyp. wł.)”.

W uzasadnieniu do projektu noweli (druk sejmowy nr 2650/IX kadencja) stwierdzono, że „[g]łówne zmiany w przepisach o postępowaniu w sprawach gospodarczy[ch] polegają przede wszystkim na wyeliminowaniu rozwiązań o pouczeniu stron, mających charakter nadmiarowy i negatywnie wpływających na sprawność postępowania. Dotyczy to eliminacji obowiązku podawania adresu poczty elektronicznej strony, co w niektórych przypadkach zamiast służyć ochronie jej interesów, powoduje zwrot pisma (uchylenie art. 458³ k.p.c.)” [*ibidem*, s. 39].

Wobec derogacji zaskarżonego przepisu należy rozważyć, czy nie zachodzi przesłanka umorzenia postępowania zawarta w art. 59 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r., poz. 2393; dalej: „u.o.t.p.TK”), zgodnie z treścią którego Trybunał Konstytucyjny umarza postępowanie, jeżeli akt normatywny w zakwestionowanym zakresie utracił moc obowiązującą przed wydaniem orzeczenia przez Trybunał. Na podstawie art. 59 ust. 3 u.o.t.p.TK Trybunał

nie umarza postępowania z przyczyny, o której mowa w art. 59 ust. 1 pkt 4 u.o.t.p.TK, jeśli wydanie orzeczenia w postępowaniu zainicjowanym skargą konstytucyjną jest konieczne dla ochrony konstytucyjnych wolności i praw. Treścią art. 59 ust. 3 u.o.t.p.TK możliwość orzekania o przepisach, które utraciły moc obowiązującą, została ograniczona wyłącznie do sytuacji, gdy wydanie orzeczenia będzie konieczne dla ochrony konstytucyjnych wolności i praw w postępowaniu zainicjowanym skargą konstytucyjną (*vide* – postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r., sygn. K 43/15, OTK ZU z 2023 r., seria A, poz. 11).

Trzeba jednocześnie zaznaczyć, iż, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, obowiązywanie przepisu jest związane z możliwością dokonywania na jego podstawie indywidualnych aktów stosowania prawa. W związku z tym w orzecznictwie Trybunału ustabilizował się pogląd, zgodnie z którym proste uchylenie przepisu nie zawsze jest równoznaczne z utratą przez niego w całości mocy obowiązującej. To, czy faktycznie doszło do uchylenia w całości zaskarżonego przepisu, należy ocenić na podstawie treści normy derogującej lub przejściowej, która pozwala ustalić, czy uchylony przepis utracił moc obowiązującą w tym znaczeniu, iż nie może być już w ogóle stosowany do stanów faktycznych z przeszłości, teraźniejszości lub przyszłości (*vide* – postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2019 r., sygn. P 9/17, OTK ZU z 2019 r., seria A, poz. 25 i z dnia 8 grudnia 2022 r., sygn. P 3/20, OTK ZU z 2022 r., seria A, poz. 76). Jak wielokrotnie podkreślał Trybunał, dopiero po upewnieniu się, że norma będąca przedmiotem pytania prawnego nie może być już zastosowana, Trybunał umarza postępowanie (*vide* – postanowienia: z dnia 18 listopada 1998 r., sygn. SK 1/98, OTK ZU nr 7/1998, poz. 120; z dnia 15 grudnia 2009 r., sygn. K 30/08, OTK ZU nr 11/A/2009, poz. 175; z dnia 1 czerwca 2017 r., sygn. P 32/15, OTK ZU z 2017 r., seria A, poz. 45 oraz z dnia 19 lutego 2019 r., sygn. P 3/18, OTK ZU z 2019 r., seria A, poz. 7).

Jak już wskazano, art. 19 ust. 1 noweli, stanowiący regulację intertemporalną, przesądza, iż uchylony przepis art. 458³ § 3 k.p.c. nie może być stosowany w sprawach wszczętych i niezakończonych w dniu 1 lipca 2023 r., a więc także w sprawie, na tle której sformułowano przedmiotowe pytanie prawne. Derogacja art. 458³ § 3 k.p.c. sprawia, że Sąd pytający będzie zobowiązany ocenić wniesiony sprzeciw, dotknięty brakiem informacji lub oświadczenia, o jakich mowa w art. 458³ § 2 k.p.c., pod kątem wpływu tego formalnego uchybienia na możliwość procedowania. Co więcej, w związku z derogacją całego art. 458³ k.p.c. (w tym jego § 2), trudno w ogóle mówić, iż wniesiony przez pozwanego sprzeciw dotknięty jest brakiem formalnym.

Stwierdzenie utraty mocy obowiązującej zaskarżonego przepisu skutkuje zatem koniecznością umorzenia postępowania na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 4 u.o.t.p.TK.

Mając na uwadze powyższe, wnoszę jak na wstępie.

z upoważnienia
Prok. Generalnego
Robert Hernand
Zastępca Prokuratora Generalnego